

HET GEHEIM VAN DE MONNIKEN

Op zoek naar kernwoorden

Het klooster. Vaak zijn kloosters bijzondere gebouwen. Stille monumenten uit een ver verleden met lange gangen, gotische bogen en gebrandschilderde ramen. Een kapel of kerk met vreemde banken tegenover elkaar. Een nederzetting, een cluster van gebouwen, soms midden in een stad, maar vaker in de eenzaamheid van het bos of op een heuvel. Plekken die je niet gemakkelijk opzoekt maar misschien wel nieuwsgierig maken.

Woorden die ons te binnen schieten als we aan het klooster denken zijn: stilte, eenzaamheid, eenvoud en soberheid. Maar ook denken we aan woorden als strengheid, ijzeren regelmaat, celibaat en gelijkheid – ‘Gelijke monniken, gelijke kappen’. Kloosters zijn plekken van gebed, getijden, overgave en heiligheid. Of denken we vooral in termen van vluchten, wereldmijding, zwakheid?

Het klooster kan ons in hoge mate bevreemden. Een geïsoleerde wereld van mannen of vrouwen in kleren die niemand meer draagt. Wereldvreemd naar het lijkt. Zich houdend aan een strenge regel en een ijzeren dagelijkse regelmaat van gebed en kerkgang... Mensen die zich alles ontzeggen dat ons leven kleur en vreugde geeft: sex, vrijheid, lekker eten... De monnik is een enigszins meelijwekkende figuur.

Anderen hebben er juist een heel romantisch beeld bij: mensen die totaal hun hart hebben gevolgd en een klein stukje paradijs op aarde hebben gebouwd waarin het leven met God centraal staat. Monniken zien ze als halve of hele heiligen die zich steeds verder wagen op het pad van verlichting of heiliging. De monnik is een wijze, bijzondere en begerenswaardige figuur.

Ook in de literatuur speelt de monnik of het klooster soms een grote rol. Het bekendste voorbeeld is de grote roman van Umberto Eco, *De Naam van de Roos*, dat zich helemaal afspeelt in de abdij van een middeleeuws franciscaans klooster. Hoewel het een bijzonder meeslepende roman is, zijn monniken, zo heb ik meermalen gehoord, niet altijd even blij met het beeld dat in dit boek van hun leven geschetst wordt.

De eerste monniken

Veel religies kennen de monnik als iemand die zich terugtrekt in eenzaamheid of in een gemeenschap en daar leeft in soberheid en gebed. Het woord monnik heeft een wat onduidelijke oorsprong. De een zegt dat het komt van het griekse woord ‘*monos*’ dat ‘alleen’ betekent en dat zou de monnik aanduiden als de religieuze die de eenzaamheid, de afzondering zoekt: degene die alleen is of wil zijn. Maar er wordt ook wel gezegd dat het komt van het woord ‘*monè*’, verblijfplaats, en daarmee zou de monnik worden getekend als

iemand die zich verbindt aan een vaste plek (het klooster) of zich in de eenzaamheid terugtrekt (de kluis).

Beide typeringen zijn op zich juist: de eerste monniken waren mensen die hartstochtelijk op zoek waren naar heiligheid en naar God en daarvoor in eenzaamheid gingen wonen op een vaste plek. Ze gingen de eenzaamheid van de woestijn in (daarom ook wel heremiet genoemd, van het Griekse woord *'hèremos'*, woestijn) en bedreven de 'ascese'. Ascese (*askèsis*) is Grieks voor oefening en is het streven naar of het beoefenen van een reine levenswandel door de eigen hartstochten en begeerten te beteugelen en zelftucht toe te passen: afzien van sex, afzien van luxe, vasten en soms zelfs zelfkastijding. Deze eerste kluizenaars hadden sterk het idee dat voor een waarlijk geestelijk leven het lichaam een ballast was, die je zoveel mogelijk moest negeren of straffen of zelfs doden. Hoewel de monnik er al lang niet meer zo uitziet, is voor sommigen het beeld van de monnik nog wel zo.

Deze gedachte van de eerste monniken, namelijk dat het geestelijke het ware is en het dus gaat om bevrijding van het geestelijke uit het lichamelijke vinden wij in onze tijd terug in sommige New Age groepen. De grote belangstelling voor oosterse spiritualiteit maakt dat de aardseheid van het Christendom sommigen gaat tegenstaan. Zo is ook te begrijpen dat het onlangs gepubliceerde 'gnostisch' *Evangelie van Judas* zoveel enthousiasme oproept. Daarin wordt Judas als de held gezien omdat hij de geestelijke Christus helpt zich te ontdoen van de aardse mens Jezus. Deze gedachte is vreemd aan het OT en NT en zeker ook vreemd aan de spiritualiteit van benedictijner monniken.

Van christelijke monniken en kloosters is sprake vanaf ongeveer de 3^e eeuw na Christus, als de christenvervolging is afgelopen omdat keizer Constantijn het christendom uitroept tot staatsgodsdienst. Vanaf dan lopen staat en godsdienst steeds meer door elkaar en dreigt de kerk erg te verwereldlijken. Veel van wat in het westen christelijk is, is vooral gekerstend heidendom (denk aan het kerstfeest dat een gekerstend midwinterfeest is). De vlucht naar de woestijn is veelal een poging om radicaal geestelijk te willen leven en zich niet te besmetten met de vermenging van heidendom en kerk.

Als vader van het monnikendom wordt vaak de heilige Antonius van Egypte of Antonius de Grote (251-356) genoemd, die, naar men zegt, 105 jaar oud is geworden. Als eenvoudige ongeletterde Egyptische boer neemt hij de woorden van Jezus 'verkoop wat je bezit en volg Mij' bijzonder letterlijk. Hij gaf alle bezittingen aan de armen en trok zich in de woestijn in eenzaamheid terug, op zoek naar de heiligheid. Later voegden andere kluizenaars zich bij hem en zo vormde zich een van de eerste gemeenschappen van monniken, waaraan Antonius ook een zekere organisatie meegaf door wat regels op te stellen voor het samenleven. Van Antonius weten we ook zijn diepere motief:

'Er zijn drie dingen in de wereld, die men niet vindt op de berg waar kluizenaars wonen. In de wereld strijdt niet alleen het oog tegen de mens, ook de tong en het oor. Op de berg voert slechts het hart strijd tegen zichzelf. Is één niet beter dan vier?'

De motieven

Het verlangen naar heiligheid is dus een diepe drijfveer geweest voor de eerste kluizenaars die zich in de woestijn terugtrokken. Maar er waren meer drijfveren. Vanaf het begin hebben de monniken ook hun redenen in de bijbel gevonden. Enkele bijbelteksten zijn daarin centraal geweest. Ik noem er enkele:

- Het verhaal van Jezus' verzoeking in de woestijn (bijv. Marcus 1:13): Hij werd door de Geest naar de woestijn gedreven om daar, in vijandelijk gebied, de duivel te weerstaan en te bestrijden. Ook de vroege heremieten wilden strijden met de duivel en hadden daar soms bijzonder levendige beelden en ervaringen bij.
- Van Jezus lezen we geregeld in het evangelie (bijvoorbeeld Marcus 1:35) dat hij in de eenzaamheid zich terugtrok om te bidden en samen te zijn met 'zijn Vader'. Vaak ook deed hij dat in de nacht, zoals ook de contemplatieve orden dat doen in het nachtelijk gebed, de metten.
- Maar ook de oproep van Jezus aan 'de rijke jongeling' hebben monniken als opdracht ervaren: 'Als je volmaakt wilt zijn, ga dan naar huis, verkoop alles wat je bezit en geef de opbrengst aan de armen; dan zul je een schat in de hemel bezitten. Kom daarna terug en volg mij' (Mattheus 19:21).
- Verder is er de oproep om te 'bidden zonder ophouden' (1Thessaloniëzen 5:17). En ook de beschrijving van de eerste gemeente in Handelingen 2: 43-47 als een gemeenschap die volhardend bad en alles met elkaar deelde was een motief dat hoe langer hoe meer het gemeenschappelijke kloosterleven leek te ondersteunen.

Belangrijkste kenmerken van het monastieke leven zijn daarom vanouds geweest: eenzaamheid, ascese (soberheid) en contemplatie. En niet zonder reden, zoals we dus kunnen zien. Ze nemen een aantal elementen van Jezus' prediking bijzonder letterlijk en serieus!

De regel

Pachomius (292-348) was een Egyptische monnik die zorgde voor de eerste leefregel voor de in gemeenschap levende asceten. Pachomius was van heidense afkomst, maar werd als soldaat getroffen door de liefde waarmee christenen elkaar bejegenden. Hij bekeerde zich tot het christelijk geloof en ging in de leer bij een kluizenaar. Rond 320 stichtte hij aan de oevers van de Nijl een groot klooster, waarvan hij de eerste abt werd. Voor de regeling van het broederlijk en zusterlijk samenleven, de gemeenschappelijke gebedstijden, de handenarbeid en de maaltijden stelde hij een regel op, waarmee de eerste echte regel was geboren.

Twee andere regels uit de vroegste tijd hebben hun stempel gezet op eeuwen kloosterleven in het westen en in het oosten. Basilius uit Cappadocië was een bisschop met groot gezag. Hij was monnik en stelde in ca. 360 voor het leven in zijn klooster een regel op waarin tijden voor eredienst en gebed werden afgewisseld met handwerk of ander praktisch werk. Deze regel is nog altijd normatief in 'Oosterse kloosters' (Oosters-orthodox, Grieks-orthodox, Russisch-orthodox, etc.). Maar ook elders in Europa heeft zijn regel lange tijd de toon aangegeven.

Hoewel ook anderen kloosterregels opstelden (zoals bijvoorbeeld de beroemde theoloog Augustinus) kreeg in West Europa de regel die Benedictus van Nursia in ca. 530 schreef groot aanzien. De meeste grote kloosterorden die we nu kennen (zoals de Benedictijnen en de Trappisten) leven naar deze regel van Benedictus. Hij formuleerde de drie kloostergeloften en gaf structuur aan het kloosterleven door de organisatie te beschrijven. De abt (van 'abbas', vader) kreeg de leiding en als zodanig gekozen door de monniken. Het dagelijks leven werd ingedeeld door een afwisseling van gebed en handenarbeid.

De Regel van Benedictus wordt door sommigen als wereldliteratuur gezien en als blijk van ongelofelijke wijsheid en geestelijk en psychologisch inzicht. Het klooster wordt veel minder een plek van wereldmijding en persoonlijke heiliging, en steeds meer een plek van toewijding, gemeenschapsleven en gebed ten dienste van de wereld. Het klooster hoedde over rijke cul-tuurschatten en werd zelfs een bron voor cultuur: muziek, theologie, filosofie en wetenschap.

De drie kloostergeloften worden meestal vertaald als (1) gehoorzaamheid, (2) kuisheid en (3) armoede. In werkelijkheid zijn de drie Latijnse woorden die Benedictus hiervoor gebruikte veel breder toepasbaar en vertaalbaar. In het Latijn zijn het:

1. *obedientia* ofwel ‘de kunst van het aandachtig luisteren en het van harte en daadwerkelijk respons geven op wat je aandacht vraagt’. Dit is veelal vertaald als ‘gehoorzaamheid’.
2. *stabilitas* ofwel ‘niet weglopen van dat waaraan je je hebt verbonden’. De vertaling van de *stabilitas* aan een klooster is: geen relaties aangaan met anderen, geen intimiteit buiten de broederschap of zusterschap van je orde – de ‘kuisheid’ dus.
3. *conversatio morum*, letterlijk: de omkering van waarden of gewoonten. Ofwel ‘het steeds weer op te pakken proces om je houding en levensstijl te verbeteren’. Dit proces is in het klooster gericht op het ruimte maken voor geestelijke groei en gemeenschapsopbouw. Dit ruimte maken is ook afstand doen van materieel bezit, en dus: ‘armoede’.

Opvallend is dat de regel van Benedictus een hele andere benadering heeft van het geestelijke leven dan de eerste kluizenaars in de woestijn van Egypte. Deden zij hun best om heilig te worden door vooral het aardse en het lichamelijke te negeren en te straffen, in de Regel van Benedictus wordt juist het aardse nadrukkelijk aanvaard. Een monnik wordt opgeroepen op om op dezelfde manier met de ‘profane’ dingen om te gaan als hij met de ‘heilige’ dingen omgaat. ‘Voor de verlichting hout hakken en water putten en na de verlichting... hout hakken en water putten’. Het gaat er om dezelfde dingen anders te doen, stapje voor stapje. De spiritualiteit van Benedictus is dus heel aards, ‘down to earth’. Het is geen wereldmijding. Wel is het een blijk van totale toewijding, van commitment.

* *
*

INTERMEZZO I *Een levensregel voor beginners*

In het mooie boekje van Wil Derkse, *Een levensregel voor beginners*, worden de drie kloostergeloften toegepast op het gewone leven en op het bedrijfsleven. Mooie toepassingen waarmee ook wij ons kunnen verrijken. Hier enkele gedachten die hij ons aanreikt.

De Regel

Allereerst dan de overweging dat het woord ‘*Regel*’ ons soms op het verkeerde been zet. Wij denken bij regel aan wetteksten en ziellose regeltjes. Derkse verwijst in dit verband naar een vertaling van het joodse woord ‘*thora*’ in het Duits als ‘*Weisung*’ (van Martin Buber). De wet van God is geen last voor mensen maar een heilzame ruimte waarbinnen ze de vrijheid mogen leven en vieren. De regels (de tien geboden) zijn richtingwijzers, weliswaar niet vrijblijvend, maar toch: richtingwijzers die je de weg naar leven en naar vrijheid wijzen.

Op dezelfde manier moeten we de Regel van Benedictus lezen: als de ruimte waarbinnen het goed leven is. Het zijn *regels* die in dienst staan van *positieve waarden*: persoonlijke groei en bloei, het gedijen van de gemeenschap, goed zorgen voor je spullen. Juist omdat die regels in dienst staan van waarden worden ze ook altijd flexibel toegepast! Een Nederlandse abdis van een Deens klooster zegt in een van de video's van de KRO: 'een regel die gebroken wordt is een levende regel'. Dat is inderdaad Benedictijnse spiritualiteit.

Daarom begint de Regel volgens Derkse ook met het woord '*Luister*': Luister mijn zoon, naar de richtlijnen van uw meester en neig het oor van uw hart...' Het Latijnse woord '*ausculta*' betekent zoveel als '*aandachtig luisteren*', luisteren met je volle aandacht – zoals een arts die luistert met een stethoscoop. Dat is dus luisteren naar de regel, maar tegelijk ook heel goed luisteren naar de situatie. Wat is er nu nodig, wat vraagt de situatie nu van mij? Dwars door alle geschreeuw en geruis heen luisteren naar wat wezenlijk aan de orde is! In dat kader worden dan de drie geloften afgelegd.

Opdracht voor het leven

De manier van leven die in de Regel wordt uitgewerkt is een totale levensstijl. Niet een paar regeltjes die hier en daar wat grenzen aangeven, maar een manier van leven vanuit het hart. Je zou het kunnen samenvatten met de volgende vijf opdrachten (ze zijn van de monnik en filosoof Barnard Lonergan S.J.):

- *Wees attent*, wees erbij, luister aandachtig naar wat zich aandient en niet alleen naar dat wat je het best uitkomt.
- *Wees intelligent*. Intelligent komt van *intus legere* en betekent letterlijk 'naar binnen lezen': probeer te snappen waar het werkelijk om gaat, zoek de kern.
- *Wees verstandig*, kijk verder dan je neus lang is. Probeer te begrijpen hoe de effecten van je manier van leven zijn, ook op de langere termijn.
- *Wees verantwoordelijk*, neem verantwoordelijkheid voor wat een beroep op je doet. Soms betekent dat overigens ook 'nee' zeggen. Verantwoordelijk zijn is een zaak van goed wegen.
- *Leef in liefde*, leef met en vanuit je hart, leg je hart in je werk en in je zijn. Commitment dus!

Als je zo de levensstijl van de Regel van Benedictus uitlegt, begrijp je ook dat dat niet alleen op het leven in een klooster toepasbaar is, maar dat zo leven *overal* kan! Het is een blijk van commitment, in het klooster, in je huwelijk, op school, in je werk, in je sport. Zo werkt Derkse dan ook de drie klassieke kloostergeloften uit. Dan zijn het geen geloften om ergens van af te zien (nl. huwelijk, materie en vrijheid), maar geloften van commitment aan een manier van leven.

Stabilitas

Hierin hoor je het woord stabiliteit: het gaat om het blijven waar je bent, stabiel zijn op je plek. Voor de monnik: bij je gemeenschap blijven en niet wegllopen van de context waarvoor je gekozen hebt. Je gaat niet weg als het je even niet bevalt, maar je blijft erbij, ook als het een tijdje moeilijk is. Niet met je tanden op elkaar, niet zo van 'ik heb dit nu eenmaal gekozen', maar werkelijk en van harte: trouw blijven vanuit je hart. *Commitment* dus.

Natuurlijk is hetzelfde te zeggen voor een huwelijk: je kiest met je hart, uit liefde. Maar er komen in elk huwelijk perioden (die soms ook erg lang duren) waarin het niet meer 'stroomt'. Ook dan heb je de opdracht om 'er bij' te blijven. Niet alleen maar 'niet scheiden', maar steeds weer actief te kiezen voor de ander, vanuit je hart – zelfs als je niets meer voelt. Actief zoeken naar wat je liefde en vertederend weer voeden kan.

Maar wat te denken van je werk, van je taak als huisvrouw en huisman. Ook daar kan de verveling toeslaan, de sleur erin kruipen, de ziel eruit gaan. Hoe blijf je dan trouw? Wat is dan

de *stabilitas*. Ook hier hebben we het niet over alleen maar 'ijzerenheinig' doorgaan, zonder bezieling, maar juist om het opnieuw op zoek gaan naar je bezieling. Misschien weer eens een boek over je vakgebied. Of juist een hobby ernaast, zodat je weer plezier krijgt in je leven en daarmee zelfs weer in je werk. Niet vluchten, maar bestendig blijven.

Stabilitas vereist dus ook weer dat nauwkeurige luisteren. Elk moment heeft legio kansen om te vluchten, weg te dromen, weg te denken, weg te lopen van je taak, van je echtgenoot, van je gemeenschap, maar elk moment heeft ook kansen om de bezieling weer aan te blazen. Zoeken, nauwkeurig luisteren, luisteren met je hart! En steeds weer je leven, je werken, je handelen vullen met je *aandacht* – hier en nu zijn! 'Het gaat er om' schrijft Derkse, 'te groeien en te bloeien, waar je geplant bent, in deze situatie, in dit gezin, in deze organisatie waaraan je het jawoord hebt gegeven, *en niet ergens anders*' (p. 45)

Conversatio morum

Letterlijk heet het: 'de omkering van zeden' of 'verandering van gewoonten'. Derkse noemt het met een modern woord '*dagelijks verbetermanagement*' dat staat tegenover het rigoureuze '*turn around management*'. Het gaat om de dagelijkse praktijk, waarin je steeds weer zoekt naar kleine stapjes van kwaliteitsverbetering. En dan ook die kleine veranderingen vasthouden. Oog voor het detail (zoals dode bloemen uit een boeket halen en het wat herschikken), de wil om in het klein te beginnen (nog een half uurtje muziek luisteren voor het slapen gaan in plaats van langs 30 kanalen te zappen).

Het gaat vooral om het investeren in nieuwe, goede gewoonten. Strijden tegen slechte gewoonten of nare eigenschappen heeft meestal een averechts effect. Vervang het door nieuw leven, nieuwe manieren, nieuwe tijdsbesteding. Maar wel stapje voor stapje. Beter is het een kleine verandering vol te houden, dan een grote omslag weer te verliezen.

Een slechte gewoonte die bijvoorbeeld overal vergiftigend werkt is *mopperen*. Wie moppert zaait ontevredenheid en levert zelf meestal ook slecht werk. Mopperen is langzaamwerkend, maar zeer effectief vergif. Mopperen werkt aanstekelijk, het is 'kankeren' dat zich uitzaait. Het medicijn tegen mopperen is *blijmoedigheid*. Dat is niet, zoals sommigen denken een karaktertrek, maar het is de moed om blij te zijn, de moed om in elke situatie de kans te vinden. Het is een houding van goed kijken, goed luisteren en van harte willen. Zoeken naar het hart, zoeken naar de vreugde, zoeken naar de mogelijkheden om te groeien en te bloeien. Al met al leidt dat ons naar de gelofte van de *obedientia*.

Obedientia

Ook hier helpt het Latijnse woord ons verder: het is een samenvoeging van '*ob*' en '*audire*' en betekent vooral een versterking van het woord '*audire*', luisteren. Het gaat dus om goed luisteren, aandachtig luisteren, *ge-hoor-zamen*. Dan gaat het dus niet om 'kadaver-discipline' en 'Befehl ist Befehl', maar om zien, horen en weten wat er op het moment nodig is. Het gaat om horen met je hart en dus gaat het ook weer over commitment. Het gaat om antwoord geven, respons, op een stem die je hoort. Dat kan de stem van je meerdere zijn, de stem van een regel, of de stem van de situatie, de bijna onhoorbare stem van iemand in nood. Hoor je wat nodig is en geef je antwoord?

Deze gehoorzaamheid geldt ondergeschikten (werknemers, leerlingen, kinderen, monniken), maar evenzeer de leiders (manager, leraar, ouder, abt). Het is een dagelijkse oefening om af te zien van je eigen wil en wens en je te laten gezeggen door wat zich aandient. Derkse

schrijft het mooi: 'Gehoorzaamheid is geen beëindiging van de persoonlijke vrijheid, maar een beginpunt van bevrijding: het openmaken van de soms zo dikke bast om je 'ik' heen en je afstemmen op wie of wat je iets te zeggen heeft' (p. 49).

Een hele praktische vertaling van deze manier van ge-*hoor*-zaamheid is de gastvrijheid: sta ik open voor de ander? Luister is werkelijk naar wat hij of zij mij te vertellen heeft? Ben ik aandachtig tijdens een telefoongesprek? Heb ik werkelijke belangstelling voor mijn gesprekspartner, zelfs tijdens een staande receptie? Stuk voor stuk ook mogelijkheden voor de *conversatio morum*, het dagelijks verbetermanagement.

Lectio divina

Tenslotte nog enkele woorden over een manier van jezelf voeden. De Benedictijnse levenswijze heeft ook haar eigen manier van voeding: de *lectio divina*, letterlijk: het goddelijke lezen. Het is een manier van aandachtig, langzaam lezen. Een totaal andere manier van lezen dan die wij ons hebben aangeleerd: snel lezen, cursorisch lezen, koppensnellen. Dit is lezen met je hart, het beste kun je het hardop doen. Lezen totdat je geraakt wordt – dan even wachten en je realiseren wat je raakt. Deze manier van lezen verandert jou en verandert ook de tekst die je leest. Omdat de tekst over jou gaat, iets met je doet. Noem het maar meditatief lezen.

Op deze manier voed je je geest en (om het ouderwets te zeggen) stoffeer je je ziel. En het mag duidelijk zijn dat dit niet alleen geldt voor lezen. Het gaat om 'bronnen van waarde'. Dat kan ook muziek zijn, natuur, beeldende kunst, architectuur, een reis... Het gaat erom dat het dingen zijn die jou voeden, die je blijmoedigheid aanwakkeren, je geestkracht verhogen, je plezier in het leven, de liefde in je hart. Iedereen weet wat zijn of haar bronnen van waarde zijn: gebruik ze! Niet vluchtig en gehaast, maar met aandacht, langzaam, herhalend, meditatief. Herkauwend als een koe, totdat het helemaal 'voeding' voor je is.

* *
*

Het werk Gods

Eén van de meest opvallende kenmerken van het leven van monniken is hun getijdengebed of koorgebed. Zes, zeven of zelfs acht keer op een dag gaan ze naar de kerk of kapel, gaan ze dus naar het *oratorium* (huis van gebed) voor hun gezamenlijk gebed. Zowel de tijden van die 'diensten' als de invulling ervan is streng geregeld. Het zijn sobere liturgieën van gregoriaanse zang, lezing van bijbelteksten en stiltes. Dat tezamen heet het gebed. Bidden is dus in kloosters niet alleen handen vouwen en ogen sluiten en dan tot God spreken, het omvat ook lezen, zingen en zwijgen. Monniken noemen dit het 'werk God', het '*Opus Dei*'. Bidden is hun 'werk', hun opdracht van God!

Dit gezamenlijk bidden wordt volgens de regel van Benedictus afgewisseld met praktisch werk en studie (de *lectio divina*). De bijbelse woorden 'bidt en werk!' zijn ook als *ora et labora* in de kloosters tot een levenswijze geworden. En hoewel er ook in het klooster duidelijk een verdeling van taken is (gastepater, abt, keukenmeester, kellenaar, etc...) geldt de opdracht om te bidden en de te werken voor *allemaal*. De abt staat net zo goed ingeroosterd in de keuken voor de afwas als de jonge novice. En van allen wordt evenzeer verwacht dat er gelezen en gestudeerd wordt en dat ze trouw zijn aan het getijdengebed. Hoofdstuk 48 van de Regel zegt:

'Ledigheid is de vijand van de ziel; daarom moeten de broeders op bepaalde tijden bezig zijn met handenarbeid en ook op bepaalde tijden met geestelijke lezing'

De sfeer van de Regel wordt overigens ook bijzonder duidelijk voelbaar in deze paragraaf als er wordt gesproken over de toepassing ervan in bijzondere gevallen. Ter illustratie:

‘De zondag besteden allen eveneens aan lezing, behalve zij die met de verschillende diensten belast zijn. Als iemand echter zo onverschillig of lusteloos is, dat hij niet wil of niet kan studeren of lezen, wordt hem iets te doen gegeven, zodat hij niet zonder bezigheid is. Zieke of zwakke broeders krijgen iets te doen of te maken dat van dien aard is, dat ze niet ledig zijn maar ook niet bezwijken onder de overmatige inspanning of weglopen. Hun onvermogen moet door de abt in aanmerking worden genomen’

Het benedictijner kloosterleven rust dus op deze drie pijlers: de liturgie (*Opus Dei*), de geestelijke lezing, het studeren (*Lectio Divina*) en het werk met de handen (*Labor Manuum*). Ze horen bij elkaar en vormen volgens Benedictus eigen drie kanten van het gebed. Bidden omvat dus niet alleen het zingen, lezen en zwijgen, maar ook de studie en het handwerk. Henri Nouwen schrijft daarover (in: *Vreemdeling in het paradijs*):

‘Al het werk van onze handen ons niet dichterbij God brengt, beantwoorden wij niet langer ten volle aan onze roeping om zonder ophouden te bidden. Hoe kan het werk van onze handen een gebed zijn? Het is een gebed als we niet enkel met onze handen werken, maar ook met ons hart, anders gezegd: als ons werk ons dichterbij Gods schepping brengt en bij de opdracht die wij hebben om de aarde te bewerken.’ (p. 152).

De uren

We hebben al verwezen naar bijbelse motieven voor het kloosterleven, zoals het voortdurende bidden dat bijvoorbeeld de leerlingen van Jezus deden na de Hemelvaart van Jezus en de eerste gemeente deed na Pinksteren (Handelingen 2). Benedictus verwijst in zijn Regel (in hoofdstuk 16) naar het heilige getal zeven als uitgangspunt voor het aantal gebeden op een dag. Naast deze zeven gebedstijden gedurende de dag is er nog het nachtelijk gebed, de completen. Dat maakt het totaal aantal gebedsmomenten tot acht. In de praktijk zijn het er vaak minder, omdat enkele tijden worden samengevoegd of zelfs worden overgeslagen. Zo is de priem in veel moderne kloosters vervallen.

Tijdens deze gebedstijden wordt er gezongen, gebeden, gelezen en gezwegen. Het meest kenmerkende van het koorgebed is zonder twijfel de gregoriaanse zang. Dit is een manier van zingen die waarschijnlijk uit de vroegste eeuwen stamt. In de Middeleeuwen is het uitgegroeid tot een muziekverzameling van psalmen en hymnen, allemaal gezongen op een enkelvoudige toon zonder muzikale begeleiding en met een vrij ritme. Dit vrije ritme geeft aan het zingen in elk klooster zijn eigen karakter. Het is een manier van zingen die tijdloos is en zich bijzonder goed leent voor verstillings- en verinnerlijking van de gezongen woorden. Gregoriaans zingen geeft zijn geheim pas prijs na langdurig luisteren of zingen. Wie daarover meer wil lezen, raad ik het boekje van David Steindl-Rast aan: *De Muziek van de stilte*, dat overigens alleen nog in het engels nieuw te verkrijgen is (*Music of silence*). Het onderstaanden ontleen ik voornamelijk aan dit prachtige boekje.

De tijdsbeleving van het kloostergebed is een andere dan die van onze agenda's en planners. Het Grieks kent twee woorden voor tijd: *chronos* en *kairos*. Chronos is de 'kloktijd', de opeenvolging van eenheden van 60 minuten die niet van elkaar verschillen (bijvoorbeeld 10.00 uur). Kairos is de tijd die gevuld is, het moment voor een bijzondere inhoud (bijvoorbeeld: koffietijd). De verschillende gebeden door de hele dag heen accentueren die bijzondere

inhoud van de verschillende uren van een dag. Zoals ook een seizoen vooral een *kwaliteit* van de tijd is (en niet alleen een datum op de kalender), zo zijn de uren de seizoenen van de dag.

‘De tijdsbeleving die het getijdengebed aan het kloosterleven verleent maakt ons gevoelig voor de nuances van de tijd. Naarmate die gevoeligheid zich verdiept, staan we meer open voor het moment zelf’, schrijft Steindl-Rast (p. 17).

Alles in het klooster is erop gericht om volledig te leven in het ‘nu’. De *chronos*, de voortsnellende kloktijd kent geen ‘nu’, is immers òf geschiedenis òf toekomst. Alleen wie tijd beleeft als kwaliteit kan het *nu* vinden - en dan is dat niet het minuscule moment tussen verleden en toekomst, maar het is een weidse ruimte die de monniken *eeuwigheid* noemen! Wij kennen dat als we het hebben over de momenten waarop het leek ‘alsof de tijd stilstond’.

Zingen in het algemeen en gregoriaanse zang in het bijzonder helpt om het ‘nu’ binnen te gaan. Zingen is immers een volstrekt nutteloze aangelegenheid - het levert niets op, het heeft geen eindproduct. Juist daarom is het zo belangrijk, omdat het uitnodigt om het ‘nut’, en de waarde ervan in zichzelf te vinden. Het nut van zingen is het zingen zelf. Daarin oefenen monniken - ook mensen die gevoel voor efficiëntie hebben - zich dagelijks, jaar in jaar uit.

Bovendien is gregoriaans zingen een dagelijkse oefening in gemeenschap, het is geen solozang en leent zich ook niet voor persoonlijke profilering. Wie zingt gaat onder in en mee met de gemeenschap. Het is een manier van zingen dat de onvolmaakte stem kan opnemen en tegelijk de geschoolde stem niet doet opvallen. Het maakt monniken tot broeders en hen samen tot een gemeenschap. Dit is wezenlijk voor het leven in het klooster. De ‘gelijkheid’ van de monniken sluit hun onderlinge verschillen niet uit, maar juist helemaal in! Henry Nouwen, die 7 maanden lang te gast was in een Trappistenabdij, ontdekte dat ook:

Toen ik ervoer dat ik in de gemeenschap werd aanvaard, dat mijn vergissingen nauwelijks bekritiseerd werden en mijn goede daden nauwelijks geprezen, dat ik niet behoefde te vechten om voortdurend geaccepteerd te worden en dat men van me hield op een niveau dat dieper lag dan dat van succes of mislukking, kon ik in veel dieper contact komen met mezelf en met God’ (p. 221).

De seizoenen van de dag

De acht getijden zijn dus:

De Metten (ook wel Vigilie genoemd), ergens tussen 3 en 5 uur

De Laudens rond 6 uur

De Priem rond 7 uur (tegenwoordig in de meeste kloosters afgeschaft)

De Terts tussen 9 en 10 uur

De Sext rond 12 uur

De Noon tussen 14 en 16 uur

De Vespers rond 17 uur

De Completen rond 20 uur

De tijd waarop de getijden worden gebeden kan sterk verschillen per klooster en varieert ook met de seizoenen.

VIGILIE OF METTEN - de nachtwake - is de schoot van de stilte. Midden in de nacht, terwijl het nog donker is, komen de monniken samen in de donkere kerk om te bidden en hun psalmen te zingen. Het is de oefening om vertrouwd te raken met het duister, om het mysterie mysterie te laten. Maar ook om steeds weer te realiseren dat het leven een donkere kant heeft, waarvoor

we niet vluchten mogen, maar die we onder ogen komen. Monniken sluiten niet de ogen voor het duister, maar kijken ernaar, zijn wakker! En zo is het ook een oefening in waakzaam zijn, een waakzaamheid die in de grauwe mist van het leven-van-alledag ons alert laat zijn om de momenten van licht en vreugde te zien. Niet indutten en aandachtig kijken, aandachtig luisteren naar het nieuwe begin van de dag! Zo wordt het ook een oefening in wachten... hoe lang duurt de nacht nog? En komt er wel een nieuwe dag?

LAUDEN - het dagen van het licht - voert van de duisternis naar het licht, het is het uur van de dankbaarheid voor de zonsopgang. Die dankbaarheid is opnieuw een oefening en daarmee een uitdaging om elk moment van de dag als een geschenk te ervaren, een geschenk met haar eigen kwaliteit. In dit kader schrijft Steindl-Rast de wijze en onthullende woorden over dankbaarheid:

‘Soms begrijpen we dit verkeerd. We denken dat mensen dankbaar zijn omdat ze gelukkig zijn. Maar klopt dat wel? Als u goed kijkt zult u ontdekken dat mensen gelukkig zijn juist omdat ze dankbaar zijn. Als we dankbaar zijn voor wat ons geschonken wordt, hoe moeilijk en onwelkom het geschenk ook is, maakt de dankbaarheid zelf ons gelukkig’ (p. 49).

Het begin van de dag, de zonsopgang herinnert ons eraan dat het leven geschonken wordt. Immers het licht komt, zonder dat we er iets aan doen of er om vragen

Tegelijk is de ochtend ook het moment van het kraaien van de haan, de ontmaskering van het verraad en de verloochening, het oordeel: wat het licht niet verdragen kan komt aan het licht. Met dat besef gaat de monnik de nieuwe dag in na het zingen van de Laudens.

PRIEM - een doelbewuste start. Hoewel in veel kloosters de priem niet meer wordt gevierd (of wordt samengevoegd met de laudens) is het een belangrijk moment van de dag. Na het stille, ingetogen begin van gebed, zingen en meditatie is het nu tijd voor het werk. De priem is de toonzetting van dat werk, namelijk als gezamenlijk werk. Hoewel de monnik veelal alleen werkt, is zijn werk deel van het gemeenschappelijke werk. Daarom beginnen ze samen en verdelen het werk.

Bovendien wordt zo duidelijk dat het ‘gewone werk’, en de materie waarmee je dan in aanraking komt, niet ‘minder’ of lager of minder belangrijk is. Het is even wezenlijk als het bidden en lezen. Sterker nog: het is allemaal bidden (denk aan de woorden van Henry Nouwen). Dit werk wordt welbewust begonnen. Derkse legt in zijn boekje ook de vinger bij deze kunst van het beginnen (zie verderop). Steindl-Rast schrijft er over:

‘Aan een werkdag beginnen met een helder gemoed en hooggestemde bedoelingen is van vitaal belang voor de kwaliteit van ons leven’ (p. 70).

TERTS - zegening - is het derde uur, midden op de ochtend. Het maakt deel uit van wat de Regel de ‘kleine uurtjes’ noemt (samen met priem, sext, noon en completen) en dat duidt op de lengte van het samenzijn. De eerste paar uren werk zitten er op en nu wordt er gebeden om de Heilige geest en om zegen van God. Het ontvangen van zegen is ook de verantwoordelijkheid tot het uitdelen en doorgeven van zegen. We ontvangen om te kunnen dienen. Het kloosterleven is geen egotrip, maar een leven van dienstbaarheid. Nu, midden in het werk van de dag, wordt dat duidelijk gemaakt. Monniken komen samen om de tertsen te bidden, maar het is een gebed dat overal gebeden kan worden:

‘Het innerlijk gebaar van de tertsen, waar iedereen aan deel kan nemen, bestaat uit eenvoudig een paar ogenblikken stilte waarin je jezelf opent voor de kracht van de liefde die het universum voortstuwt. Wees stil en spreek een zegen uit. Wees stil en

wees dankbaar. Wees u bewust van de geschenken van uw leven en deel ze met anderen' (Steindl-Rast, p. 88/89).

SEXT - bezieling en overtuiging. Het is het cruciale moment van de dag, midden op de dag, temidden van alle activiteiten. Het is de tijd van de kansen en de tijd van de crises. De zon staat op zijn hoogst, nu zal blijken wat er van de rest van de dag komt. De monnik treedt dit middaguur welbewust, biddend tegemoet. De klokken luiden het '*angelus*', als een verwijzing naar de woorden van de engel aan Maria toen hij de geboorte van Jezus aankondigde: het eeuwige komt de wereld binnen. Monniken bidden daarom om de vrede op dit uur.

NOON - het lengen van de schaduwen. Het is het moment dat we ons realiseren dat niets hier op aarde eeuwig is, dat ook deze dag weer eindigen zal. Het verstrijken van de tijd wordt bedacht en gerealiseerd. Dood en vergankelijkheid maken deel uit van ons leven. Daarom roept ook de noon terug naar het nu, waar de eeuwigheid voelbaar wordt. Dood is vooral bedreigend voor wie voortraast, maar niet voor wie in het nu leeft. De grenzen van de dag en de grenzen van het leven worden voelbaar. Wil deze begrensde ruimte niet verstikkend zijn (wie kent niet het zelfbeklag en het stille verwijt wat groeit als we moe worden), dan moet er vergeven worden, want vergeving geeft ruimte. Daarom is de Noon ook het getijde van de vergeving.

VESPERS - het ontsteken van de lampen. Het is de tegenhanger van de lauden, waar het licht verwelkomd werd. Hier neemt de monnik afscheid van de zon. Het werk is voltooid en in schone kleren gaat de monnik naar deze plechtige dienst, waarin innerlijke vrede en sereniteit de sfeer bepalen. Het is het moment van loslaten, van ophouden, werkelijk ophouden met werk en weer in te keren naar de stilte van het hart. Het *Magnificat* (de lofzang van Maria) wordt gezongen en daarmee de verlossing bezongen.

COMPLETEN - het voltooien van de cirkel. Completen betekent voltooien en dat is wat dit getijdengebed ook doet: de dag voltooien. De duisternis omsluit de monniken en de inkeer verdiept zich. De vraag klinkt: wat was dit voor dag, wat ging er goed, wat ging er fout? Er wordt vergeving gevraagd, aan God en aan de broeders.

De komende nacht kan ook angst oproepen. Daarom vertrouwt de monnik zich toe aan God. De Psalmen (zoals 91 en 4) bezingen de veiligheid van het bij-God-zijn. Het wordt stiller er donkerder in de kerk en de nacht wordt verwelkomd. De abt zegent de broeders. En tot besluit bezingen de monniken hun liefde voor Maria in het *Salve Regina*. Maria is als een moeder die de kinderen instopt voor de nacht. Hierna wordt het volkomen stil in het klooster, ook de monniken spreken niet meer met elkaar.

De dag begint in stilte en eindigt in stilte in een klooster. Stilte heeft in verschillende kloosters een verschillende plek, van een volledig spreekverbod, tot momenten speciale van stilte. Maar vrijwel altijd is de tijd tussen de completen en de metten een tijd van volledige stilte. Stilte is de grondtoon van het monastieke leven. Maar stilte is natuurlijk meer dan de afwezigheid van geluid of louter je mond houden. Stilte is een gevulde ruimte van aandacht voor het wezenlijke en voor God. Stilte wordt zo ook tot bevrijdde ruimte, bevrijd van de plicht tot spreken, bevrijd van de verstrooiing van het babbelen, bevrijd van afleiding. Het staat vaak ver af van onze cultuur waarin stilte veelal als pijnlijk wordt beleefd. Nouwen schrijft erover:

'Veel mensen vragen me om te spreken, maar niemand heeft nog uitgenodigd om stil te zijn. [...] De mensen verwachten te veel van het spreken, te weinig van de stilte' (p. 138).

Ritueel leven

Monniken leven dus hun dag rondom de gebeden en gezangen. Het is een manier van leven die in hoge mate wordt bepaald door vaste tijden en door vaste rituelen. In een tijd waarin wij geobsedeerd zijn door vrijheid lijkt een dergelijk leven beperkt en bekrompen. Het is daarom verrassend om te lezen (bijvoorbeeld in de boeken van Wil Derkse, David Steindl-Rast en Anselm Grün) en te zien (bijvoorbeeld op die video over de kloosters) dat monniken zelf het leven van gebed, getijden en rituelen als een bijzonder *vrij en creatief leven* ervaren. Misschien zien wij wel dingen over het hoofd? Daarom een paar gedachten over rituelen.

Een ritueel is een vaste manier van handelen, vaak omgeven met een zekere plechtigheid of waardigheid en uitgevoerd met aandacht. Ze komen vooral voor in *godsdiensstig verband* en geven dan handvaten voor het ervaren van het spirituele. Maar ook helpen ze daar om een gemeenschap te bouwen en in stand te houden. Door duidelijk te maken ‘dit zijn onze manieren’, wordt duidelijk wie ‘ons’ is en wie niet. Dat geldt voor elke groep waarin rituelen plaatsvinden: *ze vormen en markeren de groep*. Rituelen in de kerk zijn bijvoorbeeld: bidden, avondmaal, dopen, kaarsen aansteken, wierook branden, zingen. Wie die rituelen mee kan doen en mee kan maken, blijkt deel uit te maken van de gemeenschap.

Ook vanuit psychologisch oogpunt hebben rituelen een belangrijke functie. Rituelen geven *veiligheid* – dat blijkt bijvoorbeeld uit het spontane ontstaan van individuele riten bij kinderen die bang zijn. Soms wordt het ritueel dan een dwanghandeling of een tic. Je kunt dan denken aan de volgorde van de manier van naar bed gaan, vaste paden naar school, vaste volgorde van eten en drinken, het vermijden van oneven getallen, niet mogen staan op zwarte tegels... De onveilige wereld wordt zo afgeschermd door de grenzen van het ritueel – een eigen wereld wordt geschapen. Deze dwangmatige rituelen kunnen ongezond worden. Maar het aanbieden van vaste rituelen in de ochtend, bij maaltijden, bij het naar bed gaan, biedt kinderen (en ook volwassenen) in hoge mate een gevoel van veiligheid. Dwanghandelingen kunnen kinderen uiteindelijk ook weer bang maken. Rituelen bieden daarentegen veiligheid en ruimte.

Hetzelfde kan gezegd worden voor *duidelijkheid*: rituelen bieden duidelijkheid, vooral daar waar het gaat om omgangsvormen. Uit films die gaan over de 18^e en 19^e eeuw (bijvoorbeeld *Pride and Prejudice*) blijken de omgangsvormen erg omslachtig en ritueel: er wordt gebogen, geknikt, mannen staan op voor vrouwen, de mensen kennen hun positie ten opzichte van elkaar (de boer ten opzichte van de adel). Maar de omgang was ook volstrekt onproblematisch. De rituelen gaven duidelijkheid. Vergeleken bij tegenwoordig is dat een weldaad van rust – nu moeten we steeds weer nadenken en aftasten of het gepast is een hand te geven, of te zoenen, of juist helemaal niets te doen. De rituele omgangsvormen bieden duidelijkheid, rust en dus ook op deze manier weer veiligheid.

Waarom biedt het ritueel rust en veiligheid? Het antwoord is: *door het aanreiken van grenzen en regels*. Het ritueel bepaalt hoe het gaat, niet de willekeur, niet de brutaliteit. Dat geeft een grens aan de willekeur of aan de brutaliteit. Waarom doen we het zo? Omdat het ritueel dat zo voorschrijft. In die zin geeft het ritueel veel vrijheid. Dat klinkt ons tegenwoordig vreemd in de oren, want wij denken dat vrijheid te maken heeft met ‘doen wat je wilt’. Maar juist dat ‘doen wat je wilt’ leidt steeds weer tot strijd, tot onduidelijkheid, tot survival of the fittest. Het ritueel bevrijdt iedereen en alles: zo gaat het gewoon! Precies hetzelfde kan gezegd worden van regels, afspraken en vaste tijden: het is een bevrijding van de willekeur, een bevrijding van de macht van de grote mond, een bevrijding van de onduidelijkheid.

Het ritueel doet nog meer. Als we voor iemand een kaars aansteken doen we meer dan alleen maar vuur maken en een kaars laten branden. De kaars die 'voor iemand' wordt aangestoken maakt een *intentie* zichtbaar. Dat wat we misschien moeilijk in woorden kunnen zeggen, kan door een ritueel of een symbool worden samengevat. Rituelen helpen dus ook om het leven *zinnig* en *betekenisvol* te maken. Door een moment van stilte voor een maaltijd, of een tafelgebed wordt het eten dat genuttigd wordt plotseling een gave. Het ritueel en het symbool verandert onze werkelijkheid een beetje.

Ten slotte (maar uitputtend ben ik hier natuurlijk niet mee) is het ritueel ook een *oefening*. Een oefening in aandacht, in concentratie, in grenzen stellen. Wie deelneemt aan dagelijkse rituelen leert zich te bepalen bij wat er op dat moment aandient. Een ritueel wordt sleur en dood als het niet meer met aandacht is gevuld. Dat voelen we feilloos aan en zeker kinderen voelen dat heel goed. Daarom oefenen we met rituelen ook de aandacht, de concentratie.

* *
*

INTERMEZZO II

Een levensregel voor beginners

Het vierde hoofdstuk van Wil Derkse's, *Een levensregel voor beginners*, gaat over benedictijns tijdmanagement. Hij neemt daarin zijn uitgangspunt in de manier waarop monniken hun dag leven, op de maat van de getijden zoals we hierboven hebben gezien. Volgens Derksen leidt deze manier van leven tot een agenda die *helemaal* gevuld is terwijl je het toch *nooit* druk hebt. Het is een hele andere manier van omgaan met onze tijd dan wij gewend zijn en daarom herinnert hij zijn lezer ook aan de noodzaak veranderingen vooral met kleine stapjes in te voeren, zoals de Regel ons ook voorhoudt bij de *conversatio morum*. Maar dat wel vasthoudend, denkend aan de *stabilitas!*

Het gaat dan om het vinden van een levensritme dat bij jou en je levensomstandigheden past. Maar wel een ritme, een regelmaat, een gekozen vorm. Zo breng je orde in je leven. Je zult daarin inspanning en ontspanning in goede verhouding moeten afwisselen, geestelijk inademen en uitademen. Een passend levensritme zul je ook nu en dan moeten bijstellen. 'Een regel die kan veranderen is een levende regel' zei de Nederlandse abdis, moeder Theresa van het Deense klooster. Het gaat hier ook weer niet om rigide doorzettingsvermogen, maar om volhouden, gecombineerd met nauwkeurig luisteren.

De dag van monniken wordt bepaald door de klok, de bel. Zodra die luidt legt iedereen in het klooster zijn of haar taak neer - ongeacht waar je mee bezig bent - en gaat naar de kerk om te bidden, naar de refter om te eten of naar de recreatie. In deze benedictijnse manier van omgaan met tijd ziet Derkse vier belangrijke vaardigheden die we zo dagelijks kunnen oefenen.

- *de kunst van het beginnen*. Het 'klokje' geeft het begin aan van iets nieuws: het gebed, de maaltijd. Het klokje horen is echter één ding - maar het is dan ook de kunst om meteen te *beginnen*, zonder uitstel, zonder aarzelen, zonder treuzelen. Het is een oefening in een zo direct mogelijke verbinding van appèl en respons. Wij willen het werkelijke beginnen nog wel eens uitstellen en ons verstoppen achter druk bezig zijn met dingetjes die 'nog even eerst' moeten (e-mailtjes, telefoontjes, memootjes). En zelfs als we met een taak beginnen, kunnen we nog zozeer in beslag worden genomen door dingen die we eerder deden of later nog moeten gebeuren, dat we niet werkelijk met onze aandacht bij de zaak zijn die we nu beginnen. En dat geldt voor alles: voor ons werk, voor ons samenzijn met familie of vrienden, voor bidden, voor autorijden, voor ontspanning... Het gaat om aandacht en alertheid. Het hangt ten nauwste samen met de tweede vaardigheid:

- *de kunst van het ophouden* - We weten soms letterlijk niet van ophouden. Omdat we te zeer gegrepen zijn door ons werk, omdat we ons verantwoordelijk voelen, omdat we bijna klaar zijn. Toch hangt de kunst van kunnen ophouden nauw samen met de kunst om te kunnen beginnen. Wie niet kan stoppen, is geen meester over de tijd, maar slaaf ervan.

Dit geldt natuurlijk ook voor wat er in ons hoofd gebeurt. We kunnen stoppen met werken, we kunnen zelfs al thuis zijn van ons werk, maar innerlijk nog helemaal vol zijn. Ook dan beheers je niet de kunst van het ophouden. Dingen lopen door elkaar: je doet het één en bent in je hoofd nog bezig met het ander. Je berooft je van je werk, van je ontspanning, van de vreugde van zoveel dingen. Het is als eten van een vies bord, waarop nog resten van de vorige maaltijd liggen. Leven volgens een ritme, luisteren naar het 'klokje' is daarom een oefening om te Leven in het Nu (lees daarvoor ook eens Eckhart Tolle, *De kracht van het Nu*).

- *de kunst van de juiste houding tussen beginnen en ophouden* - Tussen het begin en het einde van iets dat je doet (nogmaals, of dat nu werk, bidden, lezen of tennissen is) kun je je werk ook op verschillende manieren doen. Je houding is bepalend. Als je echt weet van ophouden en van echt beginnen, ben je niet meer bezig met wat is geweest of komen gaat. Maar je kunt je werk dan ook nog doen op een manier die je wegtrekt uit het moment zelf, bijvoorbeeld door uitsluitend aan het *einde* van je klus te denken. Doelgericht bezig zijn kan verkrampen. Het sluit je af van de creativiteit van het moment zelf. Werken met je volle aandacht in het nu is in zekere zin onbekommerd werken, niet voortdurend bezig zijn met het einddoel, dat niet zelden een (letterlijk) *moordende deadline* is... Zo is deze manier van werken ook een oefening in vertrouwen en zelfvertrouwen.

Al deze drie 'vaardigheden' maken ons bewust hoe makkelijk we het 'nu' verlaten en dus beginnen en ophouden door elkaar halen. We zijn gewend geraakt om op elk willekeurig moment 'online' te zijn (telefoon, mobiel, of via de breedband-verbinding met internet en *Outlook* continu open...). Het is goed om te beseffen dat we daar ook keuzes in kunnen maken, de stekker eruit, de mobiel uit, de computer uit (of alleen *Outlook* afsluiten). We kunnen ervoor kiezen sommige momenten te beschermen tegen verstoring om zo *een-voudig* en (niet *meer-voudig*) aanwezig te zijn.

- *de kunst van respectvol rekening houden met de seizoenen van de dag* - De dag wordt in een klooster nadrukkelijk gekleurd door de verschillende gebedstijden, die, zoals we hebben gezien, elk een eigen kleur, sfeer en inhoud hebben. Die getijden zijn afgestemd op het leven in het klooster en ook afgestemd op hoe ons lichaam en onze geest reageren tijdens de dag. De lauden heeft een andere toon dan de completen, omdat ook ons lichaam en onze geest in een andere gesteldheid zijn.

Zo is het goed om ook in ons eigen leven de overeenstemming te vinden met de 'seizoenen' van de dag: als we op ons helderst zijn ('s ochtends vroeg of juist in de middag) zullen we het werk moeten plannen dat onze opperste concentratie en aandacht vraagt. Het is 'zonde' om die tijd te besteden aan routineklusjes of gebabbel. Met rituelen en vaste tijden voor rust en ontspanning kunnen de kleuren van de verschillende tijden van onze dag ook nog accentueren, wat weer helpt om ons volledig te wijden aan de taak of invulling van dat specifieke moment.

* *
*

De organisatie van het klooster

Het klooster is natuurlijk veel meer dan een organisatie. Het is een gemeenschap van mannen of vrouwen die zich hun leven lang wijden aan een levenswijze en aan een levensdoel. Maar juist omdat het een gemeenschap is met een bijzonder langdurig en dus stabiel karakter, moet het een organisatie hebben of zijn, die ons veel kan leren over organisatie en leidinggeven in het algemeen. We zullen enkele belangrijke aspecten van het klooster als organisatie belichten door steeds een aantal fragmenten te lezen uit de Regel die gaan over de leiding die de abt moet geven en over de verschillende functies in het klooster.

Doel: oefenschool voor de dienst van de Heer

Monnik word je voor het leven. Het is een totaal commitment aan een manier van leven (*conversatio morum*), het is de trouw aan een gemeenschap en een plek (*stabilitas loci*) en de gehoorzaamheid aan een Regel (*obedientia*). Maar waarom zou je zo leven, wat is het doel hiervan? Regelmatig is de vraag te horen: wat is de zin van dit leven, wat is het nut? Is het monnikenbestaan niet een vlucht of een soort spirituele egotrip?

De Regel is duidelijk over het doel van het monnikenbestaan, namelijk het leven leven voor de eer van God en het bereiken van de eeuwige zaligheid. De monnik is zich terdege bewust van het feit dat hij zijn hele leven leeft voor Gods aangezicht (*coram Deo*) en tot eer van God en dat het leven een tocht naar de eeuwigheid is. Alles wat een monnik verder ook doet - van bidden tot werken op het land, van boeken schrijven tot sociaal opbouwwerk - doet hij vanuit dit besef: ik leef voor God en ik reis naar de eeuwigheid. Uit de proloog van de Regel:

Luister, mijn zoon, naar de richtlijnen van uw meester, en neig het oor van uw hart: aanvaard gewillig de vermaningen van uw liefdevolle vader en breng ze metterdaad ten uitvoer, 2 om zo door de inspanning van uw gehoorzaamheid weer tot Hem terug te keren van wie u zich door de slapheid van de ongehoorzaamheid hebt verwijderd.

3 Tot u richten zich nu mijn woorden, wie u ook moogt zijn, die afstand doet van uw eigen wil om in dienst te treden van de ware Koning: Christus de Heer, en die daartoe de sterke en roemrijke wapenen van de gehoorzaamheid opneemt. [...]

Laten wij ons hart en lichaam dan uitrusten voor de strijd, dat wil zeggen voor de heilige gehoorzaamheid aan Gods geboden. 41 En als er iets niet mogelijk blijkt te zijn voor onze natuur, vragen wij dan aan de Heer, dat Hij ons met de hulp van zijn genade wil bijstaan. [...]

Wij willen daarom een oefenschool gaan stichten voor de dienst van de Heer. 46 In haar opzet hopen wij niets te bepalen dat te moeilijk, niets dat te zwaar is. 47 Maar mocht er toch iets in voorkomen, dat wel wat streng lijkt, maar op redelijke gronden voor de verbetering van fouten en het behoud van de liefde vereist wordt, 48 laat u dan niet aanstonds afschrikken en ontvlucht niet de weg van het heil, die aanvankelijk altijd nauw is. 49 Naarmate men echter voortgang maakt in het monniksleven en in het geloof, verruimt zich het hart en snelt men met een onuitsprekelijk blijde liefde voort langs de weg van Gods geboden. 50 Laten wij dan ook nooit afwijken van hetgeen Hij ons geleerd heeft, maar in zijn leer tot aan de dood in het klooster volharden om door ons geduld deel te nemen aan het lijden van Christus en zo te verdienen om ook deelgenoten te worden van zijn Rijk.

Het klooster is dus 'een oefenschool voor de dienst van de Heer'. Dat klinkt niet erg zinvol of nuttig in onze oren. Onze tijd is doordrenkt van de vraag naar zin en doel, onze maatschappij vraagt om efficiëntie en doelgerichtheid. Daarom stuit de monnik ons tegen de borst: hij lijkt zich van zijn maatschappelijke plicht te onttrekken en zich - egoïstisch als hij lijkt te zijn - alleen te bekommeren om zijn eigen zielenheil. Het is een maatschappelijke parasiet! Maar we kunnen deze irritatie ook omdraaien en ons proberen te realiseren hoezeer wij ons laten leiden door ideeën over nut en opbrengst. De schoonheid van een volledig aan God gewijd leven lijkt

ons te ontgaan. Staan we er open voor dat de monnik met dit ogenschijnlijk zinloze leven ons een spiegel voorhoudt?

Misschien komt daar nog bij dat we het bestaan van de monnik als een stil verwijt ervaren, alsof de monnik ons zegt dat ook wij zo zouden moeten leven: totaal toegewijd en gehoorzaam. En inderdaad is dat in de geschiedenis ook altijd een (misschien onbedoelde) functie geweest: het klooster herinnert ons aan onze roeping als christen. Maar dat is wat anders dan een verwijt, want wie bij een klooster aanklopt met de mededeling monnik te willen worden, zal aanvankelijk louter ontmoediging ontvangen. Monnikendom is een bijzondere roeping, dat weten de monniken zelf maar al te goed. De monnik herinnert ons aan onze roeping als mens en als christen, zonder verwijt!

Middelen: de gehoorzaamheid

De eerste gelofte die een novice aflegt is die van de gehoorzaamheid. Zoals we al gezien hebben heeft gehoorzaamheid met veel meer te maken dan met het doen van regels of het opvolgen van bevelen. Het heeft alles te maken met nauwkeurig en welwillend horen, of beter: luisteren, en het heeft te maken met een onmiddellijke respons geven op wat je hoort. Omdat het klooster een oefenschool is, is het oefenen in gehoorzaamheid een van de belangrijkste ingrediënten van het leven en dus ook van de organisatie in een klooster. Eerst weer enkele woorden uit de Regel (uit hoofdstuk 5: 'Over de gehoorzaamheid').

De eerste trap van nederigheid is gehoorzaamheid zonder dralen. 2 Zij moet eigen zijn aan hen die niets méér ter harte gaat dan Christus. 3 Omwille van de heilige dienstbaarheid die zij publiek beloofd hebben, of ook uit vrees voor de hel of uit verlangen naar de heerlijkheid van het eeuwig leven 4 weten zij van geen uitstel, zodra de overste iets beveelt, alsof God zelf het bevel gegeven had.

Maar deze gehoorzaamheid zal eerst dan welgevallig zijn aan God en aangenaam aan de mensen, wanneer het bevolene niet uit angst, niet traag, niet onverschillig of met gemopper of tegenspraak wordt uitgevoerd. 15 De gehoorzaamheid immers, die aan de oversten wordt bewezen, wordt aan God zelf bewezen, want Hij heeft gezegd: 'Wie u hoort, hoort Mij'. 16 Ook moeten de leerlingen blijmoedig weten te gehoorzamen, omdat 'God houdt van een blijde gever'. 17 Als daarentegen een leerling met tegenzin gehoorzaamt, en niet alleen met de mond maar ook in zijn hart tegenspreekt, 18 dan zal, ook al doet hij wat bevolen is, dit toch niet aangenaam zijn aan God, die zijn ontevreden hart doorschouwt. 10 Voor zo'n daad ontvangt hij geen beloning, maar loopt hij integendeel de straf op van de mopperaars, tenzij hij het weer goed maakt en zich betert.

In de opdracht en de stem van een overste (abt of prior) leert de monnik de stem van God herkennen. Opnieuw is dat iets dat ons bijzonder tegen de borst stuit. Wij willen ook van een opdracht de reden en het nut weten. Wij willen de opdracht kunnen beoordelen, om vervolgens de afweging te kunnen maken of we gehoorzamen. Het grote verschil tussen de gehoorzaamheid van de monnik en onze opvatting van gehoorzaamheid is gelegen in het feit dat gehoorzaamheid voor de monnik een waarde in zichzelf heeft en voor ons waarde ontleent aan ofwel degene die de opdracht geeft, ofwel de gevolgen (het nut!) die de opdracht heeft.

Het samenleven in het klooster is georganiseerd rond dit thema van gehoorzaamheid. Toch wordt het nergens onmenselijk hard of onbarmhartig. Dat heeft ermee te maken dat het steeds weer gaat om mensen - mensen die leiding geven en mensen die gehoorzamen. De abt (waarover straks meer) wordt opgeroepen om opdrachten te geven die passen bij de persoon in kwestie en bovendien ook redenen en argumenten aan te reiken als daarom gevraagd wordt. Steeds weer blijkt de Regel van Benedictus de weerbarstigheid van de menselijke werkelijkheid te zien en te erkennen.

De één moet hij met milde goedheid tegemoet treden, een ander met terechtwijzingen, weer een ander met overredingskracht, 82 en zich zó volgens ieders geaardheid en bevattingsvermogen aan elkeen aanpassen.

Maar boven alles staat dat iedereen, elke monnik (ook de abt) moet gehoorzamen en moet oefenen in gehoorzaamheid. Want wie gehoorzaamheid leert, eert God! Gehoorzaamheid is ten diepste altijd gehoorzaamheid aan God en niet aan een mens. De abt draagt groter verantwoordelijkheid en heeft groter gezag, maar dat maakt hem niet een groter of belangrijker mens - hij is *primes inter pares* (de eerste onder gelijken). De Regel staat boven allen en God staat boven de Regel!

Commitment aan een levenswijze

We mogen niet over het hoofd zien dat het monnikendom vooral een *levenswijze* is. De geloften die de monnik aflegt gaan over het *leven* en niet over een *leer*. Gehoorzaamheid is gehoorzaamheid aan een Regel die op haar beurt gaat over de hele praktische dingen van het dagelijkse leven in een klooster. Het doet denken aan de woorden uit Handelingen bij de eerste gemeente na Pinksteren:

Allen die het geloof hadden aanvaard, bleven bijeen en hadden alles gemeenschappelijk. Ze verkochten al hun bezittingen en verdeelden de opbrengst onder degenen die iets nodig hadden. Elke dag kwamen ze trouw en eensgezind samen in de tempel, braken het brood bij elkaar thuis en gebruikten hun maaltijden in een geest van eenvoud en vol vreugde. 47 Ze loofden God en stonden in de gunst bij het hele volk. (Handeling 2: 44-47)

De ‘core-business’ van de kerk is niet het overdragen van een leer of wereldbeschouwing, maar het levend houden van een levenswijze. Dat hebben de monniken goed begrepen. De drie geloften bewaken een levenswijze, en dwingen niet tot een manier van geloven of belijden. Voor protestanten is het een belangrijke correctie: zij die menen elkaar vooral te moeten aanspreken op leerstellige gehoorzaamheid, horen en zien hier een gehoorzaamheid die in het teken staat van een levensstijl en dus in het teken van mensen die hun leven zo willen leven.

Management: leiden van zielen

Omdat het om een levenswijze gaat en om het besef te leven voor Gods aangezicht, gaat het in de organisatie van het klooster ook uitsluitend om *mensen*. Op allerlei manieren wordt dat duidelijk: de abt wordt opgeroepen zijn taak vooral te verstaan als een ‘leiden van zielen’ en die taak wordt gezien al een bijzonder grote verantwoordelijkheid.

Altijd moet de abt bedenken wat hij is, bedenken hoe men hem noemt, en hij moet goed weten, dat van hem, wien meer is toevertrouwd, meer wordt opgevorderd. 31 Laat hij beseffen, welke moeilijke en zware taak hij op zich genomen heeft: om namelijk zielen te leiden en zich dienstbaar te maken aan de gesteltenis van velen. De een moet hij met milde goedheid tegemoet treden, een ander met terechtwijzingen, weer een ander met overredingskracht, 32 en zich zó volgens ieders geaardheid en bevattingsvermogen aan elkeen aanpassen en zich zó naar hem plooiën, dat hij niet enkel aan de hem toevertrouwde kudde geen schade lijdt, maar zich veeleer over de groei van een goede kudde kan verheugen. 33 Bovenal moet hij het heil van de zielen die hem zijn toevertrouwd niet uit het oog verliezen of van minder belang achten om meer zorg te besteden aan vergankelijke, aardse en onbestendige dingen. 34. Hij moet juist altijd bedenken, dat hij het bestuur van zielen op zich heeft genomen, en dat hij over dezen dan ook rekenschap zal moeten afleggen.

Elders (in het hoofdstuk over de prior) wordt nog eens expliciet gemaakt dat de ‘hoogte’ van de positie die iemand bekleedt in het klooster, vooral ook de verantwoordelijkheid vergroot. Leiding geven is in alle opzichten *dienen* en je plooiën naar de grote verschillen van de

mensen waarover je verantwoordelijkheid draagt (in plaats van andersom). Jezus' woorden 'Als iemand onder u de eerste wil zijn, hij worde aller dienaar', worden hier heel praktisch en concreet. Dat geldt voor iedereen, de monnik, de kellenaar, de prior en de abt, maar de verantwoordelijkheid neemt toe met de hoogte van de positie!

Deze prior echter moet met eerbied dat ten uitvoer brengen wat zijn abt hem opdraagt, zonder iets te doen wat tegen de wil of de regeling van de abt ingaat, 17 want hoe hoger hij boven de anderen geplaatst is, met des te groter nauwgezetheid moet hij zich houden aan de voorschriften van de Regel.

Dat het om mensen gaat en om het leiden van zielen blijkt ook uit het feit dat de beschrijvingen van de eisen die worden gesteld aan de diverse functies in het klooster vooral persoonskenmerken zijn. Heel duidelijk wordt dat bijvoorbeeld bij de omschrijving van de kellenaar (de econoom / zakelijk leider van het klooster):

Als kellenaar van het klooster wordt iemand uit de gemeente gekozen, die wijs is, rijp van karakter, sober en matig, niet verwaand, niet wispelturig, niet bars, niet traag, en niet verkwistend, 2 maar godvrezend; hij moet als een vader zijn voor de gehele gemeente.

3 Hij draagt zorg voor alles, 4 maar doet niets buiten de opdracht van zijn abt om. 5 Hij houdt zich aan wat hem bevolen wordt. 6 Hij mag de broeders niet grieven. 7 Zou een broeder hem iets onredelijks komen vragen, dan moet hij hem niet grieven door hem vanuit de hoogte te behandelen, maar nederig weigere hij met opgave van redenen wat ten onrechte gevraagd werd. 8 Hij wake over zijn ziel, steeds het woord van de Apostel indachtig, dat 'wie zijn taak goed volbrengt, zich een goede plaats verwerft'. 9 Bijzonder veel zorg moet hij besteden aan de zieken, de kinderen, de gasten en de armen, wel wetend, dat hij over hen allen rekenschap zal moeten afleggen op de dag van het oordeel. 10 Alle gerei en bezit van het klooster moet hij beschouwen als vaatwerk dat aan de altaardienst gewijd is. 11 Niets mene hij te mogen verwaarlozen. 12 Hij mag niet gierig zijn, maar ook geen verkwister die het bezit van het klooster verspilt; alles daarentegen moet hij doen met gevoel voor maat en in overeenstemming met de opdracht van de abt.

Het gaat dus om mensen en management is dus in het klooster vooral het *leiden van zielen* - terwijl een klooster ook werkelijk een heel bedrijf is. Wij hebben het bij een beleidsplan of bedrijfsopzet toch vooral over de vier P's van product, prijs, plaats en promotie. Ook in een klooster moet er goed beleid zijn, goed beheer, heldere geldstromen en transparante gezagsstructuren, maar dat alles loopt in een klooster slechts langs één P: de P van de personen, de mensen, de zielen die zich samen wijden aan dit leven.

Beslissingen nemen is verantwoordelijkheid nemen

De abt van het klooster wordt gekozen door de monniken van het klooster waarover hij gezag krijgt. Dat is een verrassend democratisch element in zo'n oude regel en dat doet ons democratisch geweten goed. Toch blijkt de democratie maar zeer beperkt te zijn in een klooster. Beslissingen nemen blijkt niet vooral een kwestie te zijn van het tellen van stemmen, maar van het nemen van verantwoordelijkheid. Op allerlei plekken wordt dat zichtbaar in de regel. Drie opvallende plaatsen uit de Regel met een paar opmerkingen daarbij.

1. Tellen of wegen

Bij het aanstellen van een abt moet altijd als grondregel gelden, dat ofwel hij wordt aangesteld, die de hele gemeente, geleid door de vreeze Gods, eenstemmig gekozen heeft; ofwel hij, die slechts door een gedeelte van de gemeente, hoe klein dit ook zij maar met beter inzicht, gekozen is.

Deze woorden zijn het begin van het hoofdstuk over de aanstelling van de abt (64). Er moet gekozen worden, maar dan wel in volledige eenstemmigheid. Dus geen 50 procent plus 1, want dat doet altijd onrecht aan de tegenstemmers. Er moet *volledige consensus* zijn over de

aanstelling van de abt, zodat de abt mag rekenen op volledig commitment van zijn broeders. Lukt dit met geen mogelijkheid, dan wordt niet alsnog de noodgreep gebruikt van de meerderheid, maar dan wordt er gezocht naar de unanimitéit van een kleinere groep die verondersteld wordt een betere kijk op de zaak te hebben.

Het idee van consensus en unanimitéit kan ons waarschijnlijk wel bekoren. Welke politicus of leidinggevende zou niet willen werken met volledige steun van zijn ondergeschikten? Maar wie en hoe wordt bepaald wie meer of minder verstand heeft van de zaak als er een kleinere groep moet worden bepaald? Daarover worden geen aanvullende bepalingen gegeven. Maar het maakt ons wel bewust van het feit dat niet elke stem hetzelfde gewicht heeft. De een heeft meer inzicht en wijsheid en kennis dan de ander - mag dat ook tellen? Wij tellen stemmen ongeacht of ze worden uitgebracht door mensen met kennis en inzicht of niet. Met goed recht zouden we dat een onrechtvaardig beginsel kunnen noemen... hoezeer het ons ook vertrouwd is. Maar in de Regel worden stemmen niet geteld maar *gewogen!*

2. *Verkiezing tot groter plicht*

Het lijkt ons dan ook veel beter voor het behoud van de vrede en de liefde, dat de abt naar eigen goeddunken alle benoeringen in zijn klooster zelf regelt. 12 Als het mogelijk is moet men - zoals wij dat boven al hebben vastgesteld - de ambtsbezigheden in het klooster door dekenen laten behartigen volgens de beslissingen van de abt, 13 zodat een enkeling geen reden meer heeft tot zelfverheffing, omdat meerderen ermee belast zijn. 14 Als de plaatselijke omstandigheden het zouden vereisen of de gemeente vraagt erom op redelijke gronden en met nederigheid en de abt oordeelt het een goede zaak, 15 dan benoemt de abt zelf diegene tot zijn prior, die hij met de raad van godvrezende broeders daartoe heeft uitgekozen. 16 Deze prior echter moet met eerbied dat ten uitvoer brengen wat zijn abt hem opdraagt, zonder iets te doen wat tegen de wil of de regeling van de abt ingaat, 17 want hoe hoger hij boven de anderen geplaatst is, met des te groter nauwgezetheid moet hij zich houden aan de voorschriften van de Regel.

Op deze manier is de aanstelling van de prior geregeld. De prior is degene die direct onder de abt staat en de praktische leiding van het klooster vaak aanstuurt en de abt vervangt bij afwezigheid. Hij heeft dus een hoge positie. De Regel lijkt een grote voorkeur uit te spreken voor een aanstelling van deze functie door de abt, in plaats van verkiezing door de broeders. Uit alles blijkt dat de aanstelling van een dergelijke hoge functie vooral het aanwijzen van *grotere verantwoordelijkheid en grotere plicht* is. Dat kan beter bepaald worden door een wijze abt, die al de steun heeft van alle broeders, dan dat daarover opnieuw de volledige gemeenschap wordt geraadpleegd.

De laatste zin van het citaat lijkt de kern te zijn van Benedictus' visie op de bijzondere functies: een hooggeplaatste krijgt niet grotere vrijheid, maar wordt juist geroepen tot grotere nauwgezetheid ten aanzien van de Regel en de gehoorzaamheid aan de abt. Hoe vaak lijkt in onze samenleving niet vooral het omgekeerde het geval: hoe hoger in rang, des te groter de vrijheden die men zich kan permitteren, des te groter de beloningen en des te minder men zich aan de kleine regeltjes lijkt te kunnen storen - de manager moet immers vooral het overzicht bewaren en zich niet inlaten met al het kleine. Dat de Regel van Benedictus al 1500 jaar structuur geeft aan een 'organisatie' die onverwoestbaar lijkt te zijn, moet ons toch te denken geven!

Zo wordt het ook de abt verteld:

Hij wete dus, dat wie de leiding van zielen op zich neemt, zich klaar moet maken om rekenschap te geven. 38 Daarom moet hij ervan overtuigd zijn, dat hij op de dag van het oordeelover evenveel zielen aan de Heer rekenschap zal moeten geven als hij broeders onder zijn hoede weet, en natuurlijk komt daar

zijn eigen ziel nog bij. 39 Zo zal hij altijd met vrees blijven denken aan het onderzoek, dat hem als herder te wachten staat met betrekking tot de schapen die hem zijn toevertrouwd. Naarmate hij dan ook nauwgezet is waar het de verantwoording over anderen betreft, zal hij ook meer zorg besteden aan de verantwoording over zichzelf, 40 en door anderen met zijn vermaningen beter te maken ook zichzelf beteren van zijn fouten.

Wie inderdaad zo over leiderschap denkt, als een verantwoordelijkheid waarover je rekenschap gevraagd zal worden, zal allicht anders gaan nadenken over de manier van aanstelling! Het zou de gretigheid naar managementbaantjes ook een stuk kleiner maken trouwens...

3. *Beslissen is luisteren*

Telkens als er in het klooster iets belangrijks gebeuren moet, roept de abt de gehele gemeente bijeen en zegt dan zelf waarover het gaat. 2 Terwijl hij luistert naar de raad van de broeders, denkt hij zelf over de zaak na en doet dan wat hij het nuttigste oordeelt. 3 De reden nu waarom wij hebben vastgesteld, dat allen voor het beraad bijeengeroepen moeten worden, is, dat de Heer vaak aan een jongere openbaart wat het beste is. 4 Intussen moeten de broeders hun raad geven in alle nederigheid en onderdanigheid, en mogen zij hun eigen inzichten niet hardnekkig verdedigen. De beslissing blijft veeleer aan het oordeel van de abt voorbehouden, zodat allen hem gehoorzamen in wat hij het beste geoordeeld heeft. 6 Maar zoals het aan leerlingen past hun meester te gehoorzamen, zo dient ook deze laatste alles met beleid en billijkheid te regelen.

[...]

12 Gaat het over minder belangrijke aangelegenheden van het klooster, dan gaat hij alleen te rade bij de oudsten, 13 zoals er geschreven staat: 'Doe alles met raad, dan hoeft het u later niet te berouwen'.

Dit zijn woorden uit het begin van de Regel, meteen na het hoofdstuk over de abt. Dat mag vreemd lijken: eerst wordt ons omstandig uitgelegd hoezeer de abt het voor het zeggen heeft en er gehoorzaamheid aan zijn besluiten moet worden gevraagd, en dan wordt hier gezegd dat de hele kloostergemeenschap betrokken moet worden bij belangrijke besluiten. Ook hier zien we weer een verschil met de praktijk die wij kennen, waar de echt grote beslissingen veelal genomen lijken te worden door een paar hele belangrijke mensen. Natuurlijk moet er dan daarna weer gestemd en goedgekeurd worden, maar dat is een bevestiging achteraf.

Benedictus draait het om: hoe belangrijker de zaak, *des te meer mensen* moeten worden gehoord. De minder belangrijke zaken kan de abt alleen af, hooguit na consultatie van een paar oudsten. Maar *iedereen* moet gehoord worden als er grote beslissingen op het spel staan! En de Regel geeft er ook de reden voor: God geeft het jongeren (die dus nog onder in de organisatie zitten) vaak een helderheid die de ouderen (de gesettelden) niet meer kunnen opbrengen. Een goede abt maakt van die frisheid en ontvankelijkheid gebruik. Overigens blijft hij degene die beslist. Opnieuw geen stemming, geen telling, maar een beraad, een gesprek, waarna de abt zijn beslissing nemen moet. Maar dat zal op deze manier wel een beslissing zijn die 'maat' kent, die dus past bij de gemeenschap die het betreft. Leerzame lessen, dunkt me!

* *

*

INTERMEZZO II

Een levensregel voor beginners

Ook Wil Derkse besteedt een hoofdstuk aan leidinggeven en managementlessen in zijn *Een levensregel voor beginners* (hoofdstuk 3). Opnieuw legt ook hij daar grote nadruk op het woord luisteren: leidinggeven is een bijzonder *luistertalent!* Luisteren naar de intentie van de Regel,

luisteren naar alle betrokkenen, luisteren naar de omstandigheden en de situatie en in dat alles zien wat er moet gebeuren, een diagnose stellen. Met woorden van Benedictus zelf: in dat alles Gods stem beluisteren! En luisteren is iets dat alleen *mensen* kunnen doen, dus gaat het in de Regel om de persoon van de abt, de persoon van de kellenaar, de persoon van de prior. De belangrijkste vraag bij leidinggeven is steeds weer: *wie* is het die leiding geeft?

In de beschrijvingen die de Regel geeft van de abt zoekt Derkse naar antropologische grondvoorwaarden, ofwel hij kijkt naar de mensvisie die steekt achter de Regel. Omdat de abt een 'vader' wordt genoemd is het basiskenmerk vooral 'liefde' of (zoals Derkse liever zegt) 'commitment'. Daarin liggen elementen van werkelijke verbondenheid en trouw, maar ook van passie en gedrevenheid. Zonder commitment wordt alles kil en koud!

Leidinggeven is, zoals we al lazen in de Regel, *leiden van zielen*, het is leiding geven aan mensen. Daarin wordt de abt opgeroepen om zich te richten op de verschillen van zijn monniken - hij, de abt, moet zich plooiën en juist de diversiteit stimuleren, in plaats van de diversiteit doden en 'zijn mensen' zich naar hem te laten plooiën! En omdat het om mensen gaat, gaat het bij groei ook niet om kwantitatieve groei, maar vooral om kwalitatieve groei, namelijk de groei van de mensen die aan zijn verantwoordelijkheid zijn toevertrouwd.

De verantwoordelijkheid van de abt strekt zich ook uit tot zijn *eigen leven*. Ook zijn eigen ziel moet hij leiden en verzorgen en dus moet hij zichzelf de nodige rust en geestelijke input geven, bijvoorbeeld door de *lectio divina*, het mediterend studeren. Hij heeft een kring nodig ('een zone zonder gevaar', vriendschap) waar hij zijn hart kan luchten en broederlijke correctie (*correctio fraterna*) kan krijgen. Dat geldt natuurlijk voor elke leidinggevende. Maar ook op nog een andere manier strekt de verantwoordelijkheid zich uit tot in zijn eigen leven: hij heeft een voorbeeldfunctie en moet zijn broeders voorgaan op de weg van geestelijke groei en gehoorzaamheid. De Regel geldt voor hem niet minder, maar juist extra!

Op nog een ander element richt Derkse de aandacht: *de goede maat*. We lazen al dat een goede abt zich moet 'plooiën' naar zijn broeders. Maar steeds weer wordt dat herhaald: een gelijke maat voor iedereen betekent in de praktijk vooral: rekening houden met alle verschillen in karakter, aanleg en voortgang. 'Goed leiderschap houdt in: mensen stimuleren tot *optimale* prestaties, niet tot *maximale*. Het gaat erom een zodanig appel op je mensen te doen, dat ze op het prestatieniveau komen dat optimaal *bij hen past*'. (p. 90)

Op een soortgelijke manier als bij de abt wordt ook de functie van kellenaar (de econoom, de financieel directeur) in de Regel vooral beschreven in termen van wie hij moet zijn als persoon! En steeds weer wordt ook daar gezocht naar de juiste maat. Matigheid klinkt in onze oren al gauw als *middelmatigheid* en inderdaad zoekt de matigheid met wijsheid naar het midden tussen de extremen. Maar matigheid is een deugd van grote waarde en bijzonder moeilijk te verwerven en beslist niet hetzelfde als middelmatigheid dat juist het commitment mist.

Volledig in de lijn van deze benedictijnse benadering van leidinggevendens heeft ook de kellenaar Anselm Grun twee boeken geschreven over leidinggeven en management (zie de literatuurlijst). In het boek *Spiritualiteit voor Managers* beschrijft hij een lange lijst van deugden die managers zich eigen zouden moeten maken: het gaat om de persoon, het gaat om wie er leiding geeft en dus om hoe de leidinggevende zichzelf heeft ontwikkeld!

* *
*

Vreemdgaan en weer thuiskomen

In drie avonden hebben we kennisgemaakt met het leven van monniken en nonnen. We zouden gemakkelijk nog een paar avonden kunnen vullen. Soms lijkt het dat er nog meer vragen komen, naarmate we meer leren kennen van dit bijzonder leven. Het is een leven dat zijn geheimen niet makkelijk prijsgeeft. Het is ook een leven dat ons in hoge mate vreemd blijft. Het kan ons verlangen aanwakkeren naar toewijding, stilte, rust, trouw en gehoorzaam-

heid, maar het kan evenzeer de weerstand oproepen tegen wereldmijding, ontkenning en onverantwoordelijkheid. We willen onszelf daarom tenslotte de vraag stellen: wat heeft ons deze rondgang in een vreemde wereld gebracht. Ik stel enkele vragen maar nodig uit ook je eigen vragen te formuleren en te beantwoorden:

1. Is je beeld van het klooster en de monnik veranderd, nu je hebt kunnen kennismaken met de Regel die geleefd wordt en de spiritualiteit die daarachter zit?
2. Heb je dingen gelezen of gehoord die je kunt en wilt toepassen in je eigen leven om bijvoorbeeld meer orde, rust en structuur in je leven te brengen?
3. Denk je dat het klooster belangrijke dingen heeft bewaard die wij als kerk vergeten zijn? En welke zouden dat dan zijn?
4. Kan het rituele leven, zoals de monniken dat leven, ons helpen in de moeilijke tijd waarin wij als kerk ons bevinden?
5. Kun je je eigen bevreemding en misschien wel irritatie ook beluisteren als een aangesproken worden? Houden monniken onszelf (als mens of als kerk) misschien een spiegel voor?

* *
*

Literatuur

- Armstrong, Karen, *Door de nauwe poort, Mijn zeven kloosterjaren - een spirituele ontdekkingsreis*, 1997
- Bomans, Godfried, *Trappistenleven*, 1975
- Breukel, Thom, *De Grote Stilteatlas van Nederland, plaatsen waar het nog rustig is*, 2002
- Derkse, Wil, *Een levensregel voor beginners, Benedictijnse spiritualiteit voor beginners*, 2003
- Grün, Anselm, *Een veilige schuilplaats, Meer levensvreugde door rituelen*, 2003
- Grün, Anselm, *Rituelen voor lichaam en ziel*, 2005
- Grün, Anselm, *Bezielend leidinggeven*, 2003
- Grün, Anselm, *Spiritualiteit voor managers, Leidinggeven vanuit waarden en deugden*, 2005
- Nigg, Walter, *Het geheim der monniken*, 1954
- norris, Kathleen, *De kloostergang*, 1996
- Nouwen, Henry, *Vreemdeling in het paradijs, Zeven maanden in het trappistenklooster*, 1976
- Plas, Michel van der, *Abdijen in de lage landen, en de mensen die er wonen*, 1989
- Steindl-Rast, David, *De Muziek van de stilte, een dag uit het kloosterleven*, 1995,